

KİTAP TANITIMI-DEĞERLENDİRME

İlyas KAYAOKAY*

RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM'İN DERS NOTLARI: KUDEMÂDAN BİRKAÇ ŞAİR

Recâî-zâde Mahmud Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir- Eskilerden Birkaç Şair* (Haz. Âdem Ceyhan & Halil Sercan Koşık) Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, Nisan 2014. 208 s.



Batılılaşma devri Türk edebiyatının öncülerinden olan Recâî-zâde Mahmûd Ekrem (1847-1914), şiir ve roman vadisinde mühim hamleler yapmakla kalmamış; muhtelif teori çalışmaları ile Arap ve Fars belagati ile ilk hesaplaşmamızı gerçekleştirmiştir. Devrinde "Üstâd" olarak kabul gören Ekrem, hocalık vasfı ile gençleri etrafında toplamış ve Batılılaşma devri edebiyatının zirvesi olan Servet-i Fünûn nesline liderlik etmiştir.

Soylu bir aileye mensup olan Ekrem, doğu kültürüyle ilgili ilk bilgilerini babasından alır. *Encümen-i Şuarâ* toplantılarına iştirak eden Ekrem, ilk memuriyet yeri olan *Hâriciye Mektûbî Kalemî*'nde Batı kültürü ile tanışır ve

Fransızca öğrenir. Nâmık Kemâl'in bıraktığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin başına geçer. Ekrem, başarılı memurluk hayatı sırasında Güzide Hanım ile evlenerek aile mutluluğunu duyar. Fakat evliliğinin ikinci senesinde yavrusu Piraye'yi kaybeder. Bu vefat, ileride sanatını tayin eden keder ve ızdırabların kıvılcımını teşkil eder. Mehmet Kaplan'ın "*eşk-i çeşmi bir küçük maslak gibi durmadan akan bedbaht bir şair*" olarak tarif ettiği Ekrem, devrin istibdad idaresinden

* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi. kayaokay_2323@hotmail.com

payını alır ve onun Sâime adlı hikâyesi sansüre uğrar. Recâî-zâde, siyasî idareyle ters düşecek işler yapmak yerine, eski zihniyete karşı yeni bir edebiyat çevresi meydana getirmeye kendisini verir. Muallim Nâcî ile giriştiği irtica-terakki, abes-muktebes münakaşaları ile yeni edebiyatın ufkunu açar. Mekteb-i Mülkiye ve Galatasaray Sultânîsi'nde hocalık yapar. Servet-i Fünun mecmuasını bir edebiyat dergisine çevirip başına da öğrencisi Tevfik Fikret'i getirir. Meşrutiyet sonrası kurulan hükûmette nâzırlık ve âyân azalığı yapar. 1914'te vefat eden Ekrem, görkemli bir cenaze töreni ile çok sevdiği oğlu Nijâd Ekrem'in yanına defnedilir.

Ekrem'in, şiir, tiyatro, roman, hikâye ve tercümelerinin yanında Ta'lîm-i Edebiyyât (1879), Takdîr-i Elhân (1884), Kudemâdan Birkaç Şâir (1888), Takrîzât (1896) gibi edebiyat üzerine yazmış olduğu dört eseri vardır. Bu yazıda Ekrem'in *Kudemâdan Birkaç Şair* adlı eseri söz konusu edilecektir.

Ele alıp tanıtacağımız eser, matbaacılığı sanat hâline getiren şahıs olarak bilinen Ebu'z-Ziyâ Tevfik'in (1849-1913) kendi adıyla anılan dizisi içerisinde Hicrî 1305 (1888) senesinde neşredilmiştir. Ekrem, hacmi küçük olan bu eseri, Ta'lîm-i Edebiyyât, başka bir ifadeyle edebiyat öğretmek için ders verdiği on yıl boyunca işine yaramış müsveddelerin yok olmaması için bastırmıştır. Kendisi bu gayesini kitapçığın başında şöyle ifade eder: *"Ta'lîm-i Edebiyyât'ın tadrîsiyle meşgûl olduğum on sene müddetçe işime yaramış olan bu ehemmiyetsiz müsveddât, Ta'lîm'den husûle gelen hıdmetin ziyâıyla berâber mahv u nâ-bedîd olmamak için..."* Bu kitapçık, anlaşıldığına göre, müstakil bir yayından ziyade, Ta'lîm-i Edebiyyât'a ek olarak bastırılmak istenmiştir. Eser, Ekrem'in hocalık yaptığı on sene boyunca istifade ettiği, eski şairlerin biyografilerini ve onlar hakkında kendi tenkitlerini ihtiva eden notlardan ibarettir. "Kâri'îne" (Okurlara) başlıklı kısa sunuş yazısından sonra sırasıyla şu edebî edebî şahsiyetler söz konusu edilmiştir:

1. Sinân Paşa (ö.1486), 2. Fuzûlî (ö.1555-56), 3. Ebu's-Suûd Efendi (ö.1574), 4. Bâkî (ö.1600), 5. Nefî (ö.1635), 6. Nâbî (1712), 7. Nedîm (ö.1730), 8. Çelebîzâde Âsım (ö.1760), 9. Şeyh Gâlib (ö.1799), 10. Pertev Paşa (ö.1873), 11. Sâmî Paşa (ö.1881).

"Kâri'îne" başlıklı takdim yazısında Ekrem, kısaca eserin nasıl teşekkül ettiğiinden söz eder. Eser, hatırlatıcı notlardan ibaret olan müsveddelerin bir araya getirilmesi ile kitaplaşmıştır. Şair ve yazarların biyografilerinin araştırılmasının meşakkatli bir iş olduğuna temas eden müellif, eserin noksanlıklarına işaret etmiştir. Son cümlede -günümüz yazarlarının yaptığı gibi- yayıncısı Ebu'z-Ziyâ Tevfik'e teşekkür eder.

Sinân Paşa'nın hayatına dair kısa bilgi veren yazar, ağırlıklı olarak onun en meşhur eseri Tazarruât'tan bahseder ve bu kitabın edebî değerini belirtir. Ekrem, değerlendirmelerde bulunurken kendi sanat ve estetik anlayışı ile konuya bakar. Sinân Paşa'nın tevazu hasletine dair yazdığı üç beyti örnek göstererek onun şair olmadığına hükmeder. Sebep olarak, ahlâka dair hakikatlerin kuru şeyler olduğunu, bunların yeterince işlenmesi gerektiğini ifade eder. Paşa'nın tasavvufa meylettiğine değinen yazar, Tazarruât'ta yer

alan tevâhid ve münâcâtlara bakarak onu kabiliyetli bulur. Denebilir ki, Tanzimat'ın çelişkili tavrı, Ekrem'in bu tenkitlerine de yansımıştır.

Fuzûlî hakkındaki bilgilerin yetersizliğinden söz açan yazar, onu ediplerin dâhîlerinden biri olarak tanıtır. Klâsik şairler, Fuzûlî'yi anarken çok kere Leylâ vü Mecnûn mesnevisiyle beraber zikretmiştir. Recâf-zâde, Acem'e ait teşbih ve tasvirler bir yana bırakıldığı zaman, eserin hisse dokunan bir yönünün olduğunu belirterek üslûbunu beğendiğini söyler. Fuzûlî'nin adı geçen eserinin Osmanlı tiyatrosunda sahnelendiğini bildiren yazar, böylece onun kendi çağının edebiyatı içinde de ölümsüzleştiği düşüncesindedir.

Ebu's-Suûd Efendi bahsinde Ekrem, ünlü âlimin meşhur bir beyti ile söze girdikten sonra, şeyhüslâmlık vazifesinden ve üç dilde yazılmış şiirlerinden kısaca bahseder. Bir beytinden hareketle, Ebu's-Suûd'un âlimlik vasfına uygun sözler söylediğini belirtir. 982 (1574) olan vefat senesini yanlışlıkla 983 (1575) şeklinde kaydeden yazar, şeyhüslâmın torunu veya çocuğu hakkında yazmış olduğu bir mersiye ile bu bahsi sona erdirir.

Bâkî'ye daha çok sayfa ayırması, şairin edebiyat tarihimizdeki mühim yerini bildiği içindir. Bâkî, devrinde “sultânü's-şuarâ” (şairler sultanı) sayılmıştır ve gerçekte de güçlü bir şairdir. Ekrem'in üzerinde durduğu üslûp özelliği, Bâkî'nin Türkçe'yi kullanmasındaki başarısıdır. Vezni kullanmadaki ustalığı, dilinin akıcılığı, ahenkli şiirleri, yazarın dikkatini çeker. Recâf-zâde, devrinin önemli edebî simalarından biri olan Ziyâ Paşa'nın konuya dair görüşlerine de yer vermiştir. Kendisi Bâkî'nin olumlu vasıflarının yanında olumsuz gördüğü yönlerine de değinir. Cinas gibi sanatlara tenezzül etmesi, benzetme ve istiarelerde bazen dikkatsizlik göstermesini Bâkî'ye yakıştıramaz. Sultan Süleyman için yazdığı mersiye gibi divanında bulunan diğer şiirleri de duygu ve tasavvur yüksekliği ile Ekrem'in dikkatini çekmiştir. Bâkî'nin tesirini izah ederken başka şairlerin Bâkî hakkındaki beyitlerine de yer verir.

Ekrem'e göre Bâkî'den sonra şiir dilimizin incelik ve güzelliği kazanmasına hizmet edenlerin başında gelen Nefî, benzersiz bir şairdir. Ekrem, cinas sanatını bir kusur olarak görür ve Nefî'nin böyle şeylere meyletmediğini söyler. Nefî'nin mensur bir eserini çok zaman önce gördüğünü, fakat bu notlarını yazarken göz atma imkânı bulamadığı için onun mahiyeti hakkında fikir beyan etmez. Ayrıca, Nefî'nin de nesre tenezzül etmediğini onun bir beytiyle ortaya koyar. Nefî'nin en belirgin vasıflarından biri olan fahriyeciliğine de temas eden yazar, Farsça yazılmış kasidelerinden toplam 23 beyti örnek olarak sunar. Nefî'nin heccavlığına dair yapmış olduğu değerlendirme ise oldukça dikkat çekicidir. Ekrem'den sonra gelen edebiyat tarihçileri ve tenkitçiler, onun bu görüşünden istifade etmişlerdir. Ona göre, Nefî eğer övgü ve yergideki bu başarısını fetih gibi galibiyetler ve hadiseler için kullanmış olsaydı, Şehnâme'si ile Farısların Homer'i olan Firdevsî gibi o da Türklerin Virjil'i olurdu. Sihâm-ı Kazâ'dan örnekler veren yazar, Nefî'nin hicivlerine hedef olan Kâf-zâde Fâizî'nin tezkiresinde onun şiirleri hakkında verdiği sübjektif hükmü aktarır. Daha sonra Fâizî'nin Nefî'nin boş ve manasız sözler söylediği iddiasına, verdiği örneklerle itiraz eder.

Oldukça şöhretli bir şair olan Nâbî Efendi, Ekrem'e göre bu şöhretin hakkını verecek kadar kudretli bir sanatkâr değildir. Nâbî, hikemî tarzın öncüsüdür. Sanat anlayışı, Ekrem ile ters düştüğünden olsa gerek, Nâbî'nin hacimli divanını *puf böreğine* benzetir. Dıştan önemli görünse de içinin havadan ibaret olduğunu iddia eder. Ekrem, maksadının Nâbî'yi hor görmek ve çürütmek olmadığını, diğer meşhur şairlerle onun arasındaki farkı göstermek istediğini belirtir. Nâbî, her ne kadar hem nesir, hem nazım sahasında çeşitli türlerde örnekler verse de Ekrem'e göre, şöhretinin büyüklüğüne uygun sayılacak olağanüstü bir eser vücuda getirmemiştir. Yazar, Ziyâ Paşa'nın Nâbî hakkındaki görüşlerini de naklederek onun üstün tarafının sadece söyleyiş kolaylığında görüldüğünü dile getirir. Nâbî'nin çeşitli manzumelerinden seçtiği on sekiz beyti okuyucuya sunarak eserlerinin okunmasının *zehirli bitkiler içinde çiçek toplamak* kabilinden olduğunu belirtir. Nâbî'nin divanı dışındaki bazı eserlerini de kısaca anan Ekrem, mezarı hakkında 1881 veya 82 yılında yapılan onarım çalışmalarını takdirle ifade eder.

Nedîm, yeni dilli oluş, üslûp düzgünlüğü, akıcılık meziyetleriyle Ekrem'in beğendiği şairlerden biridir. Nedîm'i diğer şairlerden üstün kılan tarafı, Türkçeyi kullanmadaki başarısıdır. Günümüzde *Mahallîleşme* hareketinin önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Nedîm, Lâle Devri'nin ihtişamlı günlerinde sunduğu kasideler ve şarkılar karşılığında İbrâhîm Paşa tarafından ağzı mücevherle doldurulmuş bir şairdir. Ekrem'in Nedîm'e yönelttiği bir tenkit, aşırı şuhluğu ve ahlâkı güzelleştirecek konulara yönelmeyişidir. Ekrem'e göre bir şairin vicdanındaki en yüksek duyguların başında *vatan sevgisi* gelmektedir. Nedîm'de bu özellik olmadığı için onu tenkit eder. Dikkat edilirse, Ekrem bu konularda sürekli çelişkili cümleler kullanır. Hem ahlâka dair şeylerin şiirde kuru olduğunu belirtir, hem de Nedîm'i bu yönden eleştirir. Nedîm'in genel olarak nazmını beğendiğini söyleyen yazar, onun şiirlerini sabah toplanmış bir deste kokulu çiçeğe benzetir. Nedîm'in şiirlerinden örnekler veren yazar, mensur eseri olan Müneccimbaşı Tarihi'nden de kısaca söz eder.

Çelebi-zâde Âsım, Ekrem'in -tabiri caizse- kayırıp büyük şairler arasında yer verdiği birkaç edebî şahsiyetten biridir. Hayatına dair bazı bilgileri tezkireleri kaynak göstererek aktardıktan sonra şiirleri hakkında olumlu ya da olumsuz bir değerlendirmede bulunmaz. Yalnızca çağdaşı Nedîm'i taklit ettiğini belirtir ve irsâl-i mesel sanatını çokça kullandığını şiirlerinden örnekler göstererek ortaya koymaya çalışır. Ziyâ Paşa'nın, Âsım'ın şiirlerinde de vezin kusurları olduğunu söylemesini bir yanılma gibi görür. Şairin şiirlerinden verdiği misallerin onun bilgelik bakışını ve kabiliyet gücünü gösterdiğini belirtir.

Ekrem, Şeyh Gâlib'in hayatını kısaca anlattıktan sonra sözü hemen Hüsn ü Aşk adlı meşhur mesnevisine getirir. Gâlib'in tasavvufî unsurlar ihtiva eden gazel ve kasidelerini benzerlerinden pek üstün bulmayan Ekrem, Hüsn ü Aşk ayrı tutar. Ona göre bu eser, şairin adını ebedileştirmeyi sağlayacak, nadir ve yeni icad edilmiş şeylerdendir. Viktor Hugo'nun çok beğenilen tasavvurlarının, hayallerinin benzerlerinin Gâlib'in mesnevisinde

bulduğunu belirtir. Ziyâ Paşa'nın Harâbât mukaddimesinde Nâbî'nin kudretini belirtmek ve Gâlib'in Hayrâbâd aleyhinde yazdıklarını tenkit etmek üzere söylediği söze karşı çıkan Ekrem, Nâbî ile Gâlib'i mukayese eder. Son olarak Gâlib'in gazel ve kaside yolundan çıkıp geniş, bereketli vadilere yaratılışını sevk etmiş olması hâlinde sonraki zamanlara değerli edebî eserler bırakmasını mümkün gördüğünü belirtir.

Pertev Paşa hakkındaki biyografi çok kısa olup burada onun hayatı ve eserlerine değinilmiş; kendisinin bütün kabiliyetinden edebiyatımız faydalanmaksızın çarçabuk vefatı konusundaki üzüntü dile getirilmiştir.

Sâmî Paşa da Ekrem'in bir buçuk sayfa kadar yer verdiği son şairdir. Hayatı ve eserleri hakkındaki kısa bilgilerden sonra Paşa'nın henüz meydana çıkmamış eserlerinin olduğunu ve şiire çok önem vermemiş görüldüğünü söyler.

Mahmud Ekrem Bey'in söz konusu ettiğimiz bu biyografi ve tenkit karışığı eseri, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Âdem Ceyhan ile Arş. Gör. Halil Sercan Koşık tarafından neşredilmiştir. Ceyhan, eseri tanıtır değerlendirildiği sunuş kısmının sonunda Koşık'ın Arap harfli metni yeni harflere çevirerek bilgisayara aktardığını ifade eder. Bilindiği gibi, ortaklaşa yapılan çalışmalarda eleştirilen noktaların başında kimin ne kadar katkı sağladığının belirtilmemiş oluşu gelmektedir. Ceyhan öğrencisinin yeni harflere çevirdiği metni okuyup düzeltmiş; bu eser için oldukça etraflıca bir tanıtım, değerlendirme yazısı yazmış; kitapçığı günümüz Türkçesine de çevirmiş, bu sırada gerekli gördüğü bazı açıklamaları ve tashihleri de yapmıştır. Yayında, kitabın günümüz Türkçesine aktarılmış kısmına önce, yeni harflere çevrilmiş aslına ise bunun ardından yer verilmiştir.

Ceyhan, eserin tanıtımını yaptığı 23 sayfalık giriş yazısında mahiyetini, olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyar. Bilimsellik açısından kayda değer taraf, eserin sadece övülmeyip yahut sırf eksiklik ve yanlışlarının belirtilmeyip müsbet ve menfi yönlerinin birlikte ortaya konmasıdır. Bu tür yayınlarda zaman zaman rastlanan yanlış, eserin kabul görmesi için haddinden fazla övülmesi ve eksikliklerinin değerlendirilmeyişidir. Oysa Ceyhan, eserin eksik ve hatalı taraflarını da belirterek ilmî anlayışa uygun, objektif hareket etmiştir. Eserin sonraki tenkitçilere ve edebiyat tarihi yazarlarına nasıl tesir ettiğini de mukayeseli bir çalışma ile okuyucuya sunmuştur.

Söz konusu kitabı yayınlayan naşir, Ekrem'in bu eserini olduğu gibi Latin asıllı yeni Türk harflerine çevirmemiştir. Âdeta bu eseri Ekrem ile beraber yeniden hazırlayarak onun özünü bozmadan nasıl zenginleştirilmesi gerektiğini göstermiştir. İfade edildiği üzere Ekrem'in bu ders notları Ta'lîm-i Edebiyyât'a ek olarak düşünülmüştür. Onu yayınlayan, söz konusu şairlerin, yazarların eserlerinden Ta'lîm-i Edebiyyât'a alınan bazı parçaları seçerek günümüz Türkçesine çevirdiği metne eklemiştir. Ceyhan bu durumu köşeli parantezler içinde ve dipnotlarda belirtmiştir. Örneğin, Sinân Paşa bahsinin son bölümü (s.43-44), Fuzûlî'nin Şikâyetnâme'si ve bazı beyitleri (s.50-54),

Ebu's-Suûd Efendi'nin mersiyesi (s.58-59), Bâkî'nin mersiyesi ve bazı beyitleri (s.69-70), Nefî bahsindeki son beyitler (s.85-88), Nâbî bahsindeki son beyitler (s.100-102) Nedîm bahsindeki son beyitler (s.112-113), Âsım'ın değerlendirdiği beyitler (s.122-123), Şeyh Gâlib'in mesnevisinden alınan fahriyye mahiyetindeki beyitler (s.132-133), Pertev Paşa'nın Rousseau'dan tercüme ettiği şiir (s.138-139), Sâmî Paşa bahsindeki nesir kısmı (s.144-145), Ta'lîm-i Edebiyyât'tan alınmış; ayrıca ilgili konunun geçtiği sayfa numaraları da dipnotlarda belirtilmiştir. Eserin sonuna Ekrem'in Nihâl dergisinde *Mehmed Zîver* müstear ismini kullanarak yayınladığı "*Fuzûlî'yi Tanıyalım*" yazısı da şaire dair kitapçıkta verilen bilgileri tamamlayıcı bir metin niyetiyle konmuştur.

Ceyhan, mukayeseli bir çalışma yapmış olup Ekrem'in eserinde andığı beyitleri divanlardan, atıfta bulunduğu sözleri tarihî, biyografik, antolojik eserlerden bularak dipnotlarda belirtmiştir. Yine naşir, bazı biyografilerde verilen bilgilerdeki yanlışları dipnotlarla düzeltmiş ve belirsizlikleri açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

Arap harfli Osmanlıca metinlerin Latin harflerine çevirisinden ibaret eserlerde görülen önemli eksikliklerden biri, metnin günümüz Türkçesiyle verilmeyişidir. Ceyhan, eserin günümüz Türkçesine çevirisini de kitaba ekleyerek geniş okuyucu kitlesi tarafından anlaşılmasını hedeflemiştir. Bu konuda oldukça titiz davranan Ceyhan, günümüz insanının anlamakta zorluk çekeceğini düşündüğü kelimelerin, beyitlerin nesre çevirilerini de parantez içinde vermiştir. Hicrî ve Rûmî tarihlerin Milâdî takvimdeki karşılıkları parantez içinde gösterilmiştir. Eserin sonunda bir isimler dizini yer almaktadır.

İlim âlemine bu eseri kazandıran Ceyhan'la yardımcısı Koşik'i, tarihî-edebî metinlerin neşri konusunda böyle örnek gösterilebilecek bir çalışma ortaya koydukları için kutluyor, kendilerinden daha nice değerli yayınlar bekliyoruz.